

Balog Iván

FÉLELLENZÉKI MOZGALMAK A SZEGEDI BÖLCSESZKARON A 80-AS ÉVEKBEN

Ebben az írásomban a nyolcvanas években a szegedi bölcsészkaron kibontakozott, alulról jövő diák-, illetve reformmozgalmakkal foglalkozom majd.¹ Az alábbiakban emellett igyekszem érvelni, hogy e mozgolódások félellezéki (tehát nem ellenzéki) jellegűek voltak. Előbb a félellezék fogalmát határozom meg (I.), majd az „első egyetem” reformkísérleteit taglalom (II.). Ezt követően a „második egyetemmel” (III.) és az 1988-as diákstrájkjal (IV.) foglalkozom, majd bizonyos következtetéseket igyekszem levonni (V.).

I. Mi a félellezék?

A félellezék kategóriájának megértéséhez mindenekelőtt azt kell tekintetbe venni, hogy a Kádár-rendszer a nyolcvanas években fokozatosan elindult – a szó Juan Linz által használt értelmében véve – a diktatúrából az autoriter rendszerré válás útján. Linz háromféle politikai rendszert különböztet meg: diktatúrát (ahol egyáltalán nincs politikai pluralizmus), demokráciát (ez teljes mértékben plurális) és a korlátozott pluralizmussal jellemezhető köztes kategóriát, az autoriter rendszert²

Az autoriter rezsimekre szerinte jellemző a félellezék megléte, amely kitüntetett szerepet játszik az ilyen jellegű politikai berendezkedések fellazításában, lassú liberalizálásában, megreformálásában és ami a legfőbb: későbbi békés, tárgyalásos úton történő leváltásában is.

1 Több szempontból is közöm volt hozzájuk. 1985-ig szellemi szabadfoglalkozásuként tagja voltam a Szegedi Egyetemi Színpadnak, és több írásom is megjelent a BTK-s diáklapban, a Gondolatjelben. Több színpadtaghoz, illetve a lap szerzői közül is jó néhányhoz mindmáig barátság fűz. De kutatóként is tanulmányoztam őket: a jelzett évben – ez is jelezte a kommunista rendszer liberalizálódását – ifjúságkutatóként bekerültem az egyetem szociológia tanszékére, ahol ma is dolgozom. Itt tanítómesterem, az azóta sajnos rég elhunyt Gábor Kálmán keze alatt pallérozódtam. 1990-ben, a rendszerváltás után lehetőség nyílt e mozgolódások tudományos elemzésére. Gábor Kálmán vezetésével szociológiai vizsgálat indult, amely során Bárdi Nándor és Jankó Attila számos diákvezérrel és fiatal oktatóval készített interjút.

2 Linz viszonylag egyszerű, hármas kategóriarendszere azért alkalmazható különösen jól magyar viszonyokra, mert a szerző spanyol, ennél fogva évtizedekig tanulmányozhatta a Franco-rendszer példáját, hogyan „puhul” egy diktatúra. Ld. *Linz, Juan J., 2000.*

A féléllenzék helyzete ambivalens, aminek megvannak a hátrányos és előnyös oldalai is: ami egyfelől kettős játéknak, hintapolitikának látszik, az a másik oldalról nézve lehetővé teszi a keretek feszegetését, a „belülről bomlasztást” vagy kívülről szemlélve a „fellazítást”. A féléllenzék a „túrt” szférában jelenik meg olyan csoportként, amely a nyílt rendszerellenességhez képest a kisebb rosszat testesíti meg. A hatalom és az ellenzék felé is vannak kötődései, „vegyértékű”, így informális kijáró, információtovábbító és közvetítő szerepet tölthet be, és ezáltal a saját alkupozícióját is javítja³. Ami a Kádár-rendszert illeti, ennek autoriter vonásai elsősorban a nyilvánosság terén alakultak ki, ezért is nevezhette Csizmadia Ervin „diszkurzív diktatúrának”⁴. Ennek köszönhetően itt a korlátozott pluralizmus egyik fő terepe a sajtó – esetünkben a Gondolatjel című lap – volt, amelyet a továbbiakban féléllenzéki orgánumként, és a köré szerveződött ún. Gondolatjel-csoportot is féléllenzékként, tehát nem ellenzékként kezeltem⁵.

A diktatúrának az autoriter irányba történő átalakulását történelmi és külgazdasági tényezők idézték elő. Az 1956-os forradalomból a politikai vezetés azt a következtetést vonta le, hogy nem lehet visszatérni a sztálinista módszerekhez, nem szabad a gazdasági problémákat az életszínvonal rovására menő intézkedésekkel orvosolni. Ezért előbb nyugati hitelekkel vettek fel, majd amikor az eladósodás miatt az ország a csőd szélére került, leszámoltak a neosztálinista „munkásellenzékkel”, és az 1968-as gazdasági reform folytatása, az ún. „reform reformja” mellett döntöttek, amelynek során engedélyezték a kisvállalkozásokat is. Okulva az 1968-as prágai tavasz kudarcából, a politikai reformoknak nem engedtek teret, a hitelező nyugati országoknak azonban kényszerből tettek bizonyos politikai engedményeket is. Ennek jegyében más kommunista országokhoz képest kevésbé keményen léptek fel a második nyilvánosságban szamizdatokat terjesztő ellenzékkel szemben. Sőt, a nyilvánosságnak kialakult egy féléllenzéki véleményeket hangoztató, félszamizdat jellegű – nem támogatott, de nem is tiltott, azaz: túrt – szegmense. Ennek következtében az MSZMP-ben is egyre inkább elterjedt egy egyensúlyozó magatartás, amely elsősorban a Varsói Szerződésbeli tagságból adódó elvárásoknak igyekezett megfelelni, de tekintettel volt azokra a kényszerekre is, amelyek a nyugati adósrabszolgaságból következnek. A féléllenzék befolyása minden, a vonalások részéről érkező fenyegetés és időnkénti mérsékelt retorzió ellenére egyre nőtt, és jelentősen hozzájárult a rezsim bomlásához, erodálódásához.

3 Erről bővebben ld. *Balog 2010*.

4 *Csizmadia Ervin, 2002, vö. Várnai Györgyi (szerk.) 1992*.

5 Magamat is csak 1985-ig tekintem ellenzékinak. Miután bekerültem a tanszékre – az MSZMP Társadalomtudományi Intézete által finanszírozott kutatói státuszra! –, óvatosabbá kellett válnom. Ettől kezdve már „csak” a féléllenzékhez tartoztam.

Jelentős szerepe volt a féléllenzéki térnyerésben annak az elképzelésnek is, hogy a hatalmat az atompatt miatt úgysem lehet megdönteni, de nem is kell, hanem egyfajta tárgyalásos modus vivendit lehet vele kialakítani. Még a térség ellenzéki mozgalmi is ezt a stratégiát követték. Közülük természetesen az 1980-81-es lengyel Szolidaritás emelkedik ki. A nyolcvanas években minden máskéntgondolkodó egyfajta kis magyar Szolidaritást próbált megvalósítani. Ellenzék és féléllenzék között e téren az volt a különbség, hogy az előbbiek ragaszkodtak a transzparens társadalmi szerződéshez, az utóbbiak viszont hol az ő példájukat követték, hol pedig félélemből elfogadták a Kádár-rendszerre jellemző informális különalkukat is.

II. Reformkísérletek az első egyetemen⁶

A Gondolatjel című BTK-s diáklap a nyolcadik évtized elején jött létre egyfajta félszamizdatként⁷, eredetileg a KISZ égisze alatt, ama reformfolyamatba illeszkedve, amely az ifjúsági szervezet pangását érdeklődési kör szerint létrejött alapszervezetek alakításával próbálta megszüntetni. Mindenekelőtt érdemes felvázolni azt a háttérrel és környezetet, amelyben a folyóirat tevékenysége kibontakozott.

A nyolcvanas években a hatalom lassan elengedte a KISZ kezét. A kommunista ifjúsági szervezet a hetvenes években még a mindennapok forradalmiságának álproblémájával küzdött, a balos ún. munkásellenzék bukása után azonban a politikai vezetés végleg felhagyott a lakosság mozgósításával és ideológiai indoktrinációjával. Így a KISZ egyre nyíltabban tömegszervezetből „élcsapattá”, a politikusi karrier előszobájává vált, tagsága pedig egyre fogyatkozott, és jogosítványai is csökkentek, bár formális szervezeti monopóliuma csak a rendszerváltás során szűnt meg.

A szegedi BTK-n ez abban nyilvánult meg, hogy a KISZ-tagok aránya a hallgatók között a 70-es évekbeli 80-90%-ról 1982-re kétharmadra, három év múlva pedig egyharmadra redukálódott, 1984-ben pedig még kari KISZ-titkárt sem sikerült választaniuk.

6 Az első és a második egyetem kifejezést, amely Hankiss Elemér *második társadalom*-konceptiójának adaptációja (*Hankiss 1989*), Pató Attila használta egy beszélgetés során. A féléllenzék igazi terepe az első és a második egyetem közti szürke zóna volt.

7 Ez eleinte a pártvezetés ellenérzéseit váltotta ki. Pl. a TTK párttitkára a Gondolatjel által ihletett kari kezdeményezéseket hallatán felcsattant: „mi ez a lengyel stílus?”. Az akkori Gondolatjel-alapszervezeti KISZ-titkár pedig a BTK párttitkárának meglegedésére (később ugyanő egyetemi párttitkárként már megvédte a lapot) elhatárolta magát a politikai pluralizmustól, amint azt az újság 1981/6-7. számának 23. oldalán olvashatjuk (*Balog 1992*, 139).

A Gondolatjelesek ezt látván meglátták a lehetőséget arra, hogy mivel „KISZ tagnak lenni nem kötelező, de hallgatói érdekképviselőre a nem KISZ-tagnak is joga van... az érdekvédelem ne KISZ-alapszervezeti alapon működjön”⁸. A HKR (Hallgatói Képviselői Rendszer) gondolata az akkori társadalmi rendszer jellege miatt csak a diszkurzivitásig, a véleménynyilvánításig mehetett el, mert a komoly döntések nem is az egyetemi tanácsban, hanem központi rendeletekben születtek.

Ennek felismerése után a kudarc okát a Gondolatjelesek így fogalmazták meg: „Érdekképviselőt ott kell csinálni, ahol a döntéseket hozzák. A kari tanács végrehajtó szerv, a döntések a minisztériumban készülnek, ott kell egy ÉT, aminek egyetértési joga van.”⁹

Hasonló okokból feneklett meg a „Jámbor Szándék” elnevezésű, fiatal, szabadabb szellemű kurzusokat tartó bölcsészoktatók által kidolgozott tantervi reformtervezet, amelynek elkészítésére – a rájuk jellemző manőverezési készséggel – a Gondolatjelesek kérték fel őket. Az egyik oktató így emlékezik erre: „Rengetegen bekapaszkodtak a felső vezetésből is ebbe, hogy itt van valami, velünk takaróztak. Egyébként állandóan meghívtak bennünket a Kari Tanácsokba azzal, hogy számoljunk be. Emlékszem, hogy a jelentésekbe mindenhova beírták, hogy nálunk nagy reformkezdeményezések vannak, megy a Jámbor Szándék, szóval egy ilyen szlogennek kezdték használni bizonyos egyetemi körökben a minisztérium felé, tehát még egy csomó mindent meg kellett csinálni, be kellett adni különféle jelentéseket, de...mi erre a negatív következtetésre jutottunk, hogy végül is nem lehet a jelenlegi struktúrában megcsinálni az egészet...”¹⁰. Az általuk elképzelt egyszakosságot ugyanis akkor nem lehetett megvalósítani. Az oktatási elképzelésekbe nem fért bele. A Jámbor Szándék kari szinten nem jutott tovább: „A reformok végrehajtására azért sem kerülhetett sor, mivel túl sok érdeket sértett: politikailag ugyan megbízható, de szakmailag gyenge oktatók tömegének egzisztenciáját veszélyeztethette. Az oktatás túlideologizáltságának – marxizmus-leninizmus tantárgyak, orosz oktatás, honvédelmi nevelés – megbolygatása pedig ekkor még a politikai rendszer alapjait érintette volna”¹¹. Ezen az állapoton – másként gondolkodni és beszélni, javaslatokat tenni szabad, másként dönteni és szervezkedni nem – az sem változtatott, hogy az 1985-ös oktatási törvény, majd az ezen alapuló miniszteri rendeletek ösztöndíj-, vizsga-, tanulmányi és fegyelmi ügyek, valamint a vizsganapok

8 Ökrös Csaba, 1997. 10.

9 Az ügy érdekében..., 1985.

10 Balog Iván, 1992, 149.

11 Ökrös Csaba, 1997. 21.

és a vizsgarend kérdésében egyetértési jogot adtak a hallgatói önkormányzatoknak, a hallgatóknak pedig az intézményi tanácsokban egyharmados képviseletet¹².

III. „A második egyetem”

Az egyetlen, amit a reformerek maradéktalanul el tudtak érni, egyfajta „második egyetem” kialakítása volt a saját maguk számára. Már ekkor kialakult az a felismerés, amelyet a Móra Kollégium híres programjait szervező nevelőtanár így idéz fel: „1979-80 körül kezdődött el az egyetemi ifjúság egy olyanfajta mozgolódása, amelyben meg is fogalmazták az egyetemmel szembeni kritikájukat. Egyre inkább kialakultak azok a szubkultúrák, amelyekben a hallgatók magukat képezték. Megerősödött az a mai napig érvényes tétel, hogy egymástól többet lehet tanulni, mint az egyetemen. Egyre több rés támadt a társadalomban, és úgy tűnt, hogy érdemes vállalni, hogy formákon kívül éljünk. Nagyon természetes volt az az érzés, hogy az emberek a saját integritásukat meg akarták őrizni. A kis szabadságok megteremtését legalább olyan fontosnak tartom, mint a dolgok anyagi oldalát.”¹³ Egy korabeli diákvezér a kilencvenes évek közepén így emlékszik vissza erre az ideológiára: „...Én akkor egy irodalmi lap... szerkesztője voltam, aminek politikai vonatkozása semmi nem volt, méghozzá tudatosan nem volt... a pusztán létén kívül: ugyanis a létét mi politikailag is értelmeztük, méghozzá egy Bibó-passzus félreértésén keresztül. A passzus ennyi: a szabadság kis körei, s mi akkor... erre a gyenge szókapcsolatra azt a nehéz ideológiát építettük, hogy kis saját intézményeket kell létrehozni a hivatalosak tövében és réseiben, amelyek a »szabadság kis körei« lesznek a szocializmuson belül...”¹⁴

A „második egyetem” „intézményrendszerét” főleg azok a repülőegyetemek alkották, amelyekben hol Pestről lejáró ellenzékiek adtak elő, hol pedig a helybéli diákok – egymásnak, esetenként nem is megvitatva, hanem a munkásmozgalmak hőskorára emlékeztetően felolvasva egymásnak a szabadelvű gondolkodók írásait

12 Ökrös Csaba, 1997. 21.

13 Balog Iván, 1993. 147.

14 Takáts József, 1995. Az ún. demokratikus ellenzék egyik vezetőjétől is ismerünk ilyen megnyilatkozást: „Az világosan látható volt a számunkra, hogy ahhoz hasonló méretű tömegmozgalom, munkásmozgalom, amilyen Lengyelországban kibontakozott, Magyarországon igazán nem volt várható. De mégis, a lengyel fejlődés mintát mutatott, amiről – a különbségeket is figyelembe véve – úgy gondoltuk, hogy Magyarországon is ki lehet próbálni. Ennek az volt a lényege, hogy nem a hatalmon lévőköt kell megpróbálni rábeszélni mindenféle reformokra, hanem létre kell hozni az állam körein kívül – Bibó István kifejezését idézve – a szabadság kis köreit, a civil társadalom önálló, embrionális intézményeit, ezeket meg kell védeni, és aztán lassan, lépésről lépésre kiterjeszteni őket.” Kis János, 2008. A civil társadalom kultuszáról ld. D. Lőrincz József, 2002.

vagy éppen csak olyan hézagpótló történelmi műveket, amelyekhez csak kéz alatt lehetett hozzájutni (és itt cseréltek gazdát a szamizdatok is). A repülőegyetemek látogatása, a szamizdatok olvasása nemcsak rendszerellenes – bár nem nyílt! – politizálást jelentett, nemcsak tiltott, ezért édes gyümölcsnek számított, hanem szakmai jelentősége is volt, főleg történészhallgatók körében. A Magyarországon betiltott szerzők olvasása révén olyan alapvető ismeretekhez lehetett jutni hazánk múltjáról és jelenéről, amely nélkül a humán értelmiségi foglalkozásokat nem lehetett hitelesen üzni¹⁵. A betiltott Szabad Európa Rádió és az Amerika hangján kívül csak illegális, ellenzéki kiadványokból lehetett megtudni, hogy 1956-ban nem volt ellenforradalom, hogy a nyugati társadalmakban magasabb színvonalú jóléti ellátást biztosítanak még a munkanélkülieknek is, mint a magyar dolgozóknak, hogy az emberi jogokra hivatkozás nemcsak antikommunista frázis. Végre meg lehetett ismerni olyan „polgári szerzők” műveit is, akiről lehetett olvasni – marxista „vörös farkakkal” ellátott utószavakban –, de tőlük nem.

A szamizdatosok körében ugyanakkor egy idő után kialakult egyfajta elitizmus: az az érzés, hogy egy csomó elbutított, tudatlan, tájékozatlan ember között ama kevesekhez, ahhoz a krémhez tartoznak, amely beavatott, amely rejtett, titkos információk birtokosa. A szakmaiság mellé így társult egy sajátos, „alteros” szubkultúra, amelyet a különlegesség tudata tartott össze, és amely a többi hallgató részéről irigység és értetlenség tárgyát képezte. Két diákvezető így idézi ezt fel, nagy adag önreflexióval: a „*kényszerű egységesség kitermeli az ilyen csoportok közös szubkultúráját, metanyelvét, sajátos humorát. A politizáló csoport pusztán felvállalt funkciójából kifolyólag is – egy egyébként információszegény környezetben – nagy mennyiségű és politikai viszonyaink között egzotikusnak számító információt szippant magába, melyek továbbadása a csoport intézményen kívülisége miatt is sok esetben esetleges.*”¹⁶ Elittudatról tanúskodik a következő interjúrészlet is: „– *A tanári kar nagy része hogy reagál erre a csoportra mostanában? Válasz: – Az egyetemen, úgy gondolom, kiváltságos helyzetbe hozza ennek a csoportnak a tagjait. Nemhogy retorziókról, vagy ellenszenvről, vagy hasonlóról lenne szó, de időnként kiváltságos helyzetbe hozza. Ezt azzal a kifejezéssel lehet leírni, hogy Horger Antal-komplexusuk van, egyszerűen tartanak attól, hogy ezekből a figurákból még lesz valami. Ez vizsgákon, órákon mindvégig érezhető.*”¹⁷

A hallgatói elit – kiváló képességeinek, tehetségének, munkájának köszönhetően! – jó kapcsolatépítő volt, de rengeteg kompromisszumot is kellett kötnie.

15 Szakmai jellegű volt a féllelenzék legnagyobb teljesítménye is. Létrehozták a Harmadkor nevű irodalmi és az Aetas nevű legális történész-folyóiratot (az utóbbi azóta is létezik, és nagy elismerésnek örvend).

16 Galamb György – Pikó András 1985. 7.

17 Balog Iván, 1992, 149.

Ez pedig már nem a „második egyetem” sajátosága volt, hanem az első és a második egyetem szimbiózisának, egymásba fonódásának volt a velejárója. A féléllenzéki tevékenység, az informális alkuszisztéma pedig nemcsak a rezsimit bomlasztotta belülről, hanem pszichésen és morálisan magukat a féléllenzékieket is. Erről megrendítő őszinteséggel vall az egyik legtekintélyesebb diákvezér:¹⁸

„Kérdés: Leírnád azt az informális politikát, a modelljét, amelyről beszéltél?

Válasz: Aki nem vesz részt ebben, szerintem az elképzelni sem tudja. Az emberre rákényszerítik azt, hogy hazudjon. Az alapvető követelmény, hogy soha ne áruld el a távolabbi célokat. A másik: próbálj meg kompromisszumot kötni, engedj a céljaidból és legyél naiv. Fölkeresed a befolyásos támogatót. Itt előadod a dolgokat, a lehető legbizalmasabb légkörben, baráti beszélgetésről van szó, tehát nem hivatalos. A koreográfia ez: te tanácsot szeretnél kérni, ő ezt elvállalja, s kifejti az aggályait. Semmire sem fog nemet mondani, az ügyvel magával egyetért, de a megvalósítás körül vannak kisebb problémák. Elmondja, hogy a kar belső berkeiben milyen fogadtatásra fog ez az ügy találni. Ezen elszörnyülködés, holott mindezt te is tudod. De az elszörnyülködés kell a segítségkéréshez. S ezzel elindul a személyes tárgyalások sora. Ha a javaslatod elutasítják, egyetlen választásod marad, fölvonultatni az arzenálot, ezen ő fog meglepődni, bár jól tudja, hogy ez az arzenál létezik, s megteszi az első lépést az új kompromisszum felé. Már nyertél egy kicsit. Jó, jó, de közben mások elkezdik a vezetőnél verni az asztalt, hogyan engedhet meg ilyesmit: az esélyek újra változnak, jön a megállapodás, ami nem nagy herelés, de azért herelés. Ez persze már rég nem az, amiben az ÉT-csal megállapodtatok, ott te opportunistá vagy, de az ÜGY ÉRDEKÉBEN, végül a többiek is elfogadják.

K.: Most az informális politika nyelvéről szeretnék kérdezni.

V.: Nem hiszem, hogy elbagatellizálnám: jóval több a feltételes mód és sokkal kevesebb az állítás. Az egész kommunikáció egyáltalán nem egyértelmű, egy állítás mögé odasorakozik még 6-7, amit bármikor be lehet vetni. Ha nem egyezik a véleményed, akkor ezt személyes hibádnak mondják, szemtelen vagy; ha túlzottan ragaszkodsz az Elveidhez, akkor kompromisszumképtelen vagy, destruktív vagy, nem vagy jó ember.”

IV. A kvázisztrájk

1988-ban Szegeden, a JATE-n szerveződött meg hazánkban 1956 óta az első diáksztrájk. Az általa felvetett legfőbb kérdések: a felsőoktatás országos helyzete, az egyetemi autonómia és a tanszabadság voltak. Követelték a tantervutasítás

18 *Az ügy érdekében...*1985. 26.

megszüntetését, tanszabadság létrehozását, új oktatási alaptörvény létrehozását, a kötelező óralátogatás megszüntetését, az ideológiai tárgyak helyetti társadalomelméleti tárgyak bevezetését, és a felsőoktatás anyagi feltételeinek javítását is¹⁹. Az oktatók messzemenően helyeselték a sztrájk alapvető követelését, az egyetemi autonómiát, hiszen ez megszabadította volna őket a tantervutasítástól, a pénzügyi restriktiótól, a megalázó kézi vezérléstől. Jóval kisebb lelkesedést váltott ki a tanszabadság velejárójaként a szelekció és a követelményrendszer kiterjesztése a tanári karra. Az oktatói véleményezési rendszerrel szembeni ellenérzéseknek már nem csekély előtörténete volt. Annak idején már a sztrájk programjának eszmei előfutáraként felfogható Jámbor Szándék kari vitája során is az oktatók versenyhelyzet elé állítása váltotta ki a legnagyobb felhördülést.

A pártállam kezdődő bomlása nyilvánvalóan szélesedő mozgásteret teremtett az ilyen tiltakozások számára. A politizálási stílus, amely a sztrájkot jellemezte, hasonlóságot mutat az évtized reformkezdeményezéseivel, valamint a rendszerváltás egészével, amely inkább evolutív folyamatként, mintsem forradalomként ment végbe. Maga a sztrájk is inkább szimulált munkabeszüntetés volt, mint valódi: maguk a szervezők is demonstrációnak nevezték, és az előadások, szemináriumok látogatásának megtagadása sem következett be, hiszen a hallgatók alternatív oktatásban részesültek, melynek során érdekes beszámolókat hallgathattak a nyugati oktatási rendszerekről, az 1968-as diákmozgalmakról stb.²⁰

A sztrájk feltűnő, szinte túlzott óvatossága elsősorban az ország történelmi múltjára, ezen belül is az 1956-os forradalom bukására vezethető vissza. Sokan akkor vonhatták le a következtetést: a kollektív cselekvés értelmetlen, sőt, önvészélyes, elvégre minél többen fognak össze, annál könnyebb egyetlen csapással mindegyiküket megsemmisíteni. A sztrájkolás mindenképpen sokak közös, összehangolt akcióját feltételezte volna, ezt azonban az 1988-as szegedi BTK-s megmozdulás vezetői feltűnően kerülni igyekeztek, ahogy mindenféle forradalmi hevületet is, bármit, ami 1956-ra emlékeztethetett volna. Ezért is maradt meg ez felülről animált jellegű, erősen kontrollált akciónak, és ezért nélkülözte a mozgalom jellegét. Ehhez társult még az is, hogy az évek alatt kialakult „második egyetem” belterjessé és függetlenné tette a kari hallgatói elitet²¹.

19 *Ökrös Csaba, 1997. 57.*

20 *Balog Iván, 1992. 153.*

21 *Ökrös Csaba, 1997. 30.*

V. Összefoglalás

A szegedi egyetem bölcsészkarán a nyolcvanas években történt mozgolódások során mind a hallgatók, mind pedig az oktatók körében a féléllenzék játszotta a főszerepet. A Gondolatjel-csoportot rendszerkritikus publicisztikai tevékenységük és autonómiatörekvéseik miatt a keményvonalasok ellenzékieknek tartották, pedig a KISZ-en belül kezdtek el tevékenykedni, és deklarálták, hogy nem céljuk a többpártrendszer kivívása. Emellett ügyesen kihasználták, hogy a nyolcvanas években Magyarországon a párton belül ismét megerősödött a reformszárny, ami Szegeden, a BTK-n is érződött. A hallgatói és az oktatói féléllenzék között az időnkénti nézeteltérések ellenére szövetség alakult ki. Mindez megmaradt az egyes elitek közötti együttműködés, időnként a különalkuk szintjén. Tömegbázisuk nem alakult ki, mert ehhez a karon túl nagy volt az ellenérdekeltség az igazi teljesítménykényszerrel szemben. Így az elitizmus bélyege került rájuk.

Az oktatás és a hallgatói érdekképviselet reformját az is akadályozta, hogy az egypártrendszer jellegéből adódóan nem volt lehetőség az egyetemi autonómia és a tanszabadság kivívására, csak az erre irányuló „jámbor szándék” hangoztatására, a *ius murmurandī*nak a „diszkurzív diktatúra” szelleméből eredően megengedett gyakorlására. Pontosán ezen kívánt túllépni a rendszerváltás előestéjén, 1988-ban a szegedi bölcsészkar hallgatói sztrájk, amely azonban maga is féléllenzéki jellegű volt. A szervezők kerülték a nyílt konfrontációt a hatóságokkal, így pl. valódi munkabeszüntetésre nem is került sor. Így azonban a tömegtámogatás éppúgy elmaradt, mint a legfőbb célkitűzések kivívása. Itt is megfigyelhető volt azonban, hogy legalább a szavak szintjén sok tanár, köztük párttagok is a diákok mellé álltak – azokban a kérdésekben, amelyek nem veszélyeztették érdekeiket. Így azonban a kar összes polgára számára nyitva maradt a kérdés, amely ma is aktuális, és *mutatis mutandis* az egyetem falain kívüli magyar társadalomra is vonatkoztatható: „Valóban szeretnénk egy jóval szigorúbb, de szabadabb egyetemet, amely elvárja s megköveteli az egyéni gondolatokat, a tudásra alapozott szabad véleményalkotást”²², vagy „nekünk így is jó?”

22 Sztrájk 1989. 15.

IRODALOM

Az ügy érdekében...1985. – Az ügy érdekében. Részletek egy hosszabb beszélgetésből Pikó Andrással az Érdekképviselői Tanácsról. Készítette Takács József. Gondolatjel, 1985/4. 20-26.

Balog Iván, 1992. – Balog Iván: Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években. In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. Szerkesztette: Gábor Kálmán. Replika Könyvek, Szeged, 1992. 135-159.

Balog Iván, 2010. – Balog Iván: Bibó István recepciója – Politikai átértelmezések. Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2010.

Csizmadia Ervin, 2001. – Csizmadia Ervin: Diskurzus és diktatúra: a magyar értelmiség vitái Nyugat-Európáról a késő Kádár-rendszerben. Századvég, Budapest, 2001.

D. Lőrincz József, 2002. – D. Lőrincz József: A civil társadalom problémája 1989 után. Politikai kultúra az átmenetben. Különszám. WEB. 2002.

Gábor Kálmán – Balog Iván, 1991. – Gábor Kálmán – Balog Iván: Értékek, orientációk, ideológiák az egyetemi hallgatók körében. In: Közéletek. Szerkesztette: Némedi Dénes. Szociológiai tanulmányok. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest, 1991. 123–141.

Galamb György – Pikó András 1985.: – Galamb György – Pikó András: Vázlat a kényszerhelyzetről. Gondolatjel, 1985/2. 4-10.

Hankiss Elemér, 1989. – Hankiss Elemér: Kelet-európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Kis János, 2008. – Kis János: Hozzászólás az ArchivNet körkérdésére. http://www.natarch.hu/archivnet/rovat/forras.phtml?forras_kod=273 Utolsó letöltés: 2009. jan. 24. 07:18:33 GMT.

Linz, Juan J., 2000. – Juan J. Linz : Totalitarian and authoritarian regimes. Boulder, Colo. Lynne Rienner, London, 2000.

Ökrös Csaba, 1997. – Ökrös Csaba: Eper és bér. A JATE hallgatói mozgalmának és önkormányzatának története (1981-1994). Szakdolgozat. JATE BTK Kommunikáció szak, 1997.

Sztrájk 1989. – Sztrájk. Gondolatjel, 1990/1. 12-33.

Takács József, 1995. – Takács József: A megfelelő ötvözet. Két írás Bibó kapcsán. Forrás, 1995/12. 76–87.

Várnai Györgyi (szerk.), 1992. – Valóság '70. Szerkesztette: Várnai Györgyi. Scientia Humana, Budapest, 1992.